लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन

लिला लिम्बू

परीक्षा रो. नं. ७२२८०५३/०७५

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-२१९-००६४-२०११

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनार्थ

प्रस्तुत

शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०७६/२०१९

लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन

६६/०७६

लिला लिम्बू

प्रतिबद्धता पत्र

लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार पार्दा प्रयोग उपयोगमा ल्याएका शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू नितान्त मौलिक हुन् । प्रस्तुत शोधपत्रमा आवश्यकताअनुसार स्रोत खुलाएर वाक्यांश तथा वाक्यहरू साभार गरिएका छन् । यस शोधपत्रका अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । अतः यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

शोधार्थी

लिला लिम्बू

मिति : २०७६/१/१०

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रकी छात्रा लिला लिम्बूले *लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन* शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रहेर तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

श्री गणेशबहादुर बोहरा

शोधनिर्देशक

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०७६/१/२६

May 9, 2019

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूर्तिका लागि छात्रा लिला लिम्बूद्वारा *लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन* शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख) ....

२. डा. माधव प्रसाद पौडेल (शोधविशेषज्ञ) ....

३. श्री गणेशबहादुर बोहरा (शोधनिर्देशक) ....

मिति : २०७६/२/१२
May 26, 2019

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत *लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन* शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत चौथो समेस्टरको नेपा. शि (५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु श्री गणेशबहादुर बोहराज्यूको कुशल निर्देशनमा रही तयार पारेकी हुँ । शोधप्रस्ताव लेखनदेखि शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप दिने समयसम्म कुशल निर्देशन गर्नुहुने मेरा आदरणीय शोधनिर्देशक गुरु श्री गणेशबहादुर बोहराप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आ-आफ्नो ठाउँबाट समयसमयमा प्राज्ञिक सल्लाह सुझाव दिनुहुने आदरणीय गुरु तथा विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई लगायत नेपाली भाषा शिक्षा विभागका गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

मेरो जीवनको हरेक क्षेत्रमा सफलताको आशीर्वाद दिँदै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुऱ्याउनु हुने मेरा आदरणीय माता लक्ष्मी लिम्बू र पिता जुद्धबहादुर लिम्बूप्रति आजीवन ऋणी छु । साथै प्रत्यक्ष परोक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने घरपरिवार, इष्टमित्र सम्पूर्णप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको कम्प्युटर टङ्कन र सेटिङ कार्यमा सहयोग गर्नुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दै समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागको शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी
लिला लिम्बू
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड) चौथो सेमेस्टरको पाठ्यांश नेपा.शि. (५४४) को प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययनमा आधारित छ । प्रस्तुत शोधपत्रको लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन गर्नु र लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दहरू सङ्कलन गर्नु जस्ता मुख्य उद्देश्यमा आधारित भएर तयार पारिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा तेह्रथुम जिल्लाको म्याङ्लुङ नगरपालिकाका लिम्बू मातृभाषी वक्ताहरूलाई मूल जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । प्रस्तुत शोध अध्ययनका लागि तेह्रथुम जिल्लाको म्याङ्लुङ नगरपालिकाका १० जना लिम्बू मातृभाषी वक्ताहरूलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययन लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित भएकोले सामग्री सङ्कलनका लागि र शोधकार्यलाई विश्वसनीय बनाउनका लागि अध्ययनको मूल केन्द्र तेह्रथुम जिल्लाको म्याङ्लुङ नगरपालिकाका भाषिक वक्ताहरूसँग प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता, लिखित प्रश्नावली र अवलोकन गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । साथै शोधकर्ता आफू स्वयम् लिम्बूभाषी वक्ता भएकोले स्वयम्बाट पनि सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यका लागि द्वितीयक सामग्रीको रूपमा पूर्ववर्ती शोधकर्ताहरूका मिल्दाजुल्दा शोध, पत्रपत्रिका, अभिलेख, सन्दर्भ पुस्तक, व्याकरणका पुस्तक, तथ्याङ्कहरू, पाठ्यपुस्तक, लेख, शब्दकोश, लिम्बू व्याकरणका पुस्तक आदिलाई लिइएको छ ।

अन्य भाषामा जस्तै लिम्बू भाषाको आफ्नै व्याकरण व्यवस्था रहेको छ । लिम्बू भाषामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीन प्रकारका वचन व्यवस्था रहेको छ । लिङ्ग व्यवस्था नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा समान रहेका छन् तर नेपाली भाषामा लिङ्गमा हुने परिवर्तनले क्रियापदमा परिवर्तन हुन्छ भने लिम्बू भाषामा लिङ्गमा आउने परिवर्तनले क्रियापदमा कुनै परिवर्तन हुँदैन । नेपाली भाषामा जस्तै लिम्बू भाषामा पनि तीन प्रकारको पुरुष व्यवस्था रहेको छ र सर्वनामअनुसार क्रियाको भिन्न भिन्न रूपको प्रयोग पाइन्छ । आदर सङ्गति लिम्बू भाषामा नेपाली भाषाको जस्तो पाइँदैन । लिम्बू भाषामा भूतकाल र अभूत काल गरी दुई किसिमको काल व्यवस्था रहेको छ । सामान्य, पूर्ण, अपूर्ण र अज्ञात गरी ४ किसिमका पक्ष व्यवस्था लिम्बू व्याकरणमा रहेको छ । त्यस्तै सामान्य इच्छार्थ र

आज्ञार्थ गरी तीन किसिमका भाव व्यवस्था रहेको छ । त्यस्तै लिम्बू भाषामा कर्तृवाच्य र कर्मवाच्यको मात्र व्यवस्था पाइन्छ भने भाववाच्यको व्यवस्था लिम्बू व्याकरणमा पाइँदैन ।

लिम्बू भाषाको छुट्टै मौखिक शब्दहरू रहेका छन् । लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दहरूमा दैनिक जीवनमा प्रयोग गरिने शब्दहरू रहेका छन् । ती शब्दहरूले आफ्नो छुट्टै पहिचान र अस्तित्व बोकेको छ जसले लिम्बू भाषाको आफ्नोपन झल्काएको छ ।

सङ्क्षेपीकृत सूची

सङ्क्षेपीकृत रूप	पूर्ण रूप
उपप्रा	उपप्राध्यापक
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
डा	डाक्टर
नेपा.शि	नेपाली शिक्षा
पृ	पृष्ठ
प्र	प्रतिशत
प्रा	प्राध्यापक
वि.सं.	विद्यार्थी सङ्ख्या
सं.	सङ्ख्या

सङ्केत सूची

सङ्केत	अर्थ
,	अल्पविराम
.	दशमलव
( )	कोष्ठक
-	योजक
:	विसर्ग
%	प्रतिशत
/	वा र अथवा

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक
शोध परिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	३
१.४	अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता	३
१.५	अध्ययनको परिसीमा	४
१.६	शोधपत्रको रूपरेखा	५

अध्याय दुई
पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको समीक्षा	६
	२.१.१ पुस्तक समीक्षा	६
	२.१.२ शोध समीक्षा	७
२.२	सैद्धान्तिक अवधारणा	११
	२.२.१ भाषाको परिचय	११
	२.२.२ व्याकरणात्मक कोटिहरू	१२
	२.२.३ लिम्बू जाति	१५
	२.२.४ लिम्बू भाषाको परिचय	१७
	२.२.५ लिम्बू वर्णमाला	१८
	२.२.६ लिम्बू भाषा परिवार र भाषिका	१९
	२.२.६.१ लिम्बू भाषा परिवार	१९
	२.२.६.२ लिम्बू भाषाका उपभाषिका	१९

अध्याय तिन
अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१	अध्ययन विधि	२२
	३.१.१ सर्वेक्षण विधि	२२
	३.१.२ पुस्तकालय अध्ययन	२२
	३.१.३ तुलनात्मक अध्ययन	२२

३.२ अध्ययन प्रक्रिया २२
३.२.१ जनसङ्ख्या २२
३.२.२ नमुना छनोट २३
३.३ सामग्री सङ्कलनका स्रोत २३
३.३.१ प्राथमिक स्रोत २३
३.३.२ द्वितीयक स्रोत २३
३.४ सामग्री सङ्कलन प्रक्रिया २३
३.५ तथ्याङ्कको विश्लेषण २४

अध्याय चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ व्याकरणको परिचय २५
४.२ लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन २५
४.२.१ लिङ्गको आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन २५
४.२.२ वचनको आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन २७
४.२.३ पुरुषका आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन २८
४.२.४ आदरका आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन २९
४.२.५ कालका आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन ३०
४.२.६ पक्षका आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन ३१
४.२.६.१ सामान्य पक्ष ३२
४.२.६.२ अपूर्ण पक्ष ३२
४.२.६.३ पूर्ण पक्ष ३३
४.२.६.४ अज्ञात पक्ष ३४
४.२.७ भावको आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन ३४
४.२.७.१ सामान्यार्थ ३५
४.२.७.२ इच्छार्थ ३५
४.२.७.३ आज्ञार्थ ३६
४.२.८ वाच्यको आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन ३६

अध्याय पाँच

लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दहरूको सङ्कलन

५.१ सजीव वस्तु जनाउने शब्दहरू ३८
५.२ पन्छी जनाउने केही शब्दहरू ३९

५.३ कीटपतङ्ग जीवलाई जनाउने शब्दहरू ३९
५.४ तरकारी फलफूललाई जनाउने शब्दहरू ४०
५.५ फूललाई जनाउने शब्दहरू ४१
५.६ घरायसी सामग्री जनाउने शब्दहरू ४२
५.७ तरल पदार्थ जनाउने शब्दहरू ४३
५.८ लिम्बू भाषाका प्राकृतिक स्रोत साधन जनाउने शब्दहरू ४३
५.९ रुखलाई जनाउने शब्दहरू ४४
५.१० घर, भवन जनाउने शब्दहरू ४५
५.११ शरीरका अङ्ग जनाउने शब्दहरू ४५
५.१२ नातासम्बन्ध जनाउने शब्दहरू ४६
५.१३ रङ जनाउने शब्दहरू ४७
५.१४ समय जनाउने शब्दहरू ४८
५.१५ महिना जनाउने शब्दहरू ४९
५.१६ बार जनाउने शब्दहरू ५०
५.१७ दिशा जनाउने शब्दहरू ५०
५.१८ ऋतु जनाउने शब्दहरू ५१
५.१९ अङ्क जनाउने शब्दहरू ५१

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

६.१ सारांश ५३
६.२ निष्कर्ष ५४
६.३ उपयोगिता ५५
६.३.१ नीतिगत तह ५६
६.३.२ प्रयोगात्मक तह ५६

सन्दर्भसामग्री सूची **५७**

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

		पृष्ठ
तालिका नं. १	लिङ्गको आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन	२६
तालिका नं. २	वचनको आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन	२७
तालिका नं. ३	पुरुषका आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन	२९
तालिका नं. ४	आदरका आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन	३०
तालिका नं. ५	कालका आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन	३१
तालिका नं. ६	सामान्य पक्ष	३२
तालिका नं. ७	अपूर्ण पक्ष	३३
तालिका नं. ८	पूर्ण पक्ष	३३
तालिका नं. ९	अज्ञात पक्ष	३४
तालिका नं. १०	सामान्यार्थ	३५
तालिका नं. ११	इच्छार्थ	३५
तालिका नं. १२	आज्ञार्थ	३६
तालिका नं. १३	वाच्यको आधारमा लिम्बू भाषाको अध्ययन	३७
तालिका नं. १४	सजीव वस्तु जनाउने शब्दहरू	३८
तालिका नं. १५	पन्छी जनाउने केही शब्दहरू	३९
तालिका नं. १६	कीटपतङ्ग जीवलाई जनाउने शब्दहरू	४०
तालिका नं. १७	तरकारी फलफूललाई जनाउने शब्दहरू	४०
तालिका नं. १८	फूललाई जनाउने शब्दहरू	४१
तालिका नं. १९	घरायसी सामग्री जनाउने शब्दहरू	४२
तालिका नं. २०	तरल पदार्थ जनाउने शब्दहरू	४३
तालिका नं. २१	लिम्बू भाषाका प्राकृतिक स्रोत साधन जनाउने शब्दहरू	४३
तालिका नं. २२	रुखलाई जनाउने शब्दहरू	४४
तालिका नं. २३	घर, भवन जनाउने शब्दहरू	४५
तालिका नं. २४	शरीरका अङ्ग जनाउने शब्दहरू	४५
तालिका नं. २५	नातासम्बन्ध जनाउने शब्दहरू	४६
तालिका नं. २६	रङ जनाउने शब्दहरू	४७
तालिका नं. २७	समय जनाउने शब्दहरू	४८
तालिका नं. २८	महिना जनाउने शब्दहरू	४९
तालिका नं. २९	बार जनाउने शब्दहरू	५०
तालिका नं. ३०	दिशा जनाउने शब्दहरू	५०
तालिका नं. ३१	ऋतु जनाउने शब्दहरू	५१
तालिका नं. ३२	अङ्क जनाउने शब्दहरू	५२